OGASSA

Al centre de la comarca del Ripollès i als peus de la serra Cavallera hi ha el terme municipal d'Ogassa. La capital és el petit poble homònim, però el terme inclou, a més, les entitats poblacionals de Sant Julià de Saltor, Sant Martí de Surroca, Sant Martí d'Ogassa, Prat de Pinter, el Taller, les Costes i Ca l'Enric. L'accés principal al municipi es fa per la carretera GIV-5211, que el comunica amb Sant Joan de les Abadesses, del qual el separen només 4,6 km.

Ogassa és conegut, especialment, per la riquesa geològica i pel patrimoni vinculat a les explotacions mineres de carbó. Va ser en les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX quan es va viure el període de màxima activitat industrial, i aleshores la conca minera carbonífera d'Ogassa es va convertir en la més productiva de Catalunya. Aquest creixement econòmic no només va afavorir un augment important de població, sinó que a més va representar l'impuls necessari per a l'arribada de l'enllumenat elèctric al municipi i del ferrocarril a la comarca del Ripollès.

Tot el terme municipal està esquitxat per diversos temples d'estil romànic que, juntament amb la capella decimonònica de Santa Bàrbara, constitueixen el patrimoni arquitectònic del lloc. Es tracta de quatre esglésies amb vinculació monàstica, dues amb el monestir de Sant Joan de les Abadesses (Sant Martí de Surroca i Sant Martí d'Ogassa), i dues més subordinades a Santa Maria de Ripoll (Sant Julià de Saltor i Santa Maria de Vidabona). Totes comparteixen una història comuna, vinculada al castell de Pena.

Situat probablement a les proximitats del cim de Sant Amand i documentat des de l'any 1023, el *castellare Penna Matricis* va ser governat pels descendents de la família Oriol. La relació matrimonial de Joan Oriol, senyor d'Ogassa, amb una de les filles del comte Oliba Cabreta, permet establir un vincle entre els Oriol i les cases comtals de Cerdanya i Besalú, així com amb l'influent abat de Ripoll i de Cuixà i bisbe de Vic, Oliba. A finals del segle XI el castell va ser cedit al monestir de Sant Joan de les Abadesses, però va mantenir la gestió de les seves propietats i el dret de castellania, i així va establir una relació feudal amb els abats del monestir. En aquest sentit, la documentació conservada –fonamentalment en forma de juraments de fidelitat– permet establir una relació dels successius governants del castell, fins que l'abadia en va adquirir plenament la jurisdicció en un procés que es va allargar fins a mitjan segle XIV. Els territoris que va aglutinar el castell de Pena es poden considerar el germen de l'actual municipi d'Ogassa.

Església de Sant Martí de Surroca

El veïnat de Sant Martí de Surroca i la seva petita església d'estil romànic se situen a l'extrem nord-oest del terme municipal. L'accés es fa seguint la carretera que connecta Ogassa amb Prat del Pinter, des d'on un desviament a la dreta ens portarà, en menys d'1 km, fins a aquest petit nucli, també conegut com a Surroca de Dalt. Trobarem l'església a l'esquerra de la pista El lloc apareix referenciat a la documentació històrica des del segle X, i ho fa amb nombroses variants d'un topònim (*Sorrocha*, *Sub rocha*, *Sots-rocha*...) que significa literalment "al peu de la roca", en una clara al·lusió a la seva situació geogràfica a la falda de la serra Cavallera.

Pel que fa a la seva església romànica, són poques les notícies antigues que se'n conserven. La primera i més important al·lusió directa a la parròquia de *Sancti Martini de Surrocha* data de l'any 1104. Es tracta de l'acta de consagració del temple, oficiada pel bisbe de Vic Arnau de Malla (1102-1109) probablement a petició d'Elisabet i Albert, priora i prior, respectivament, de les comunitats femenina i masculina de Sant Joan de les Abadesses. Aquí cal recordar el capítol convuls de l'expulsió de la comunitat femenina de Sant Joan promoguda pel comte Bernat I Tallaferro l'any 1017, que va tenir com a conseqüència un període d'inestabilitat que no va concloure fins a l'any 1114. A l'última etapa d'aquesta crisi van conviure al monestir una petita comunitat femenina de monges de Santa Perpètua de Brignoles i un grup de monjos marsellesos, encapçalats pels esmentats Elisabet i Albert. En qualsevol cas, acceptar que tots dos van promoure la consagració de Sant Martí vol dir que ja a principis del segle XII l'església estava

Vista general

Planta

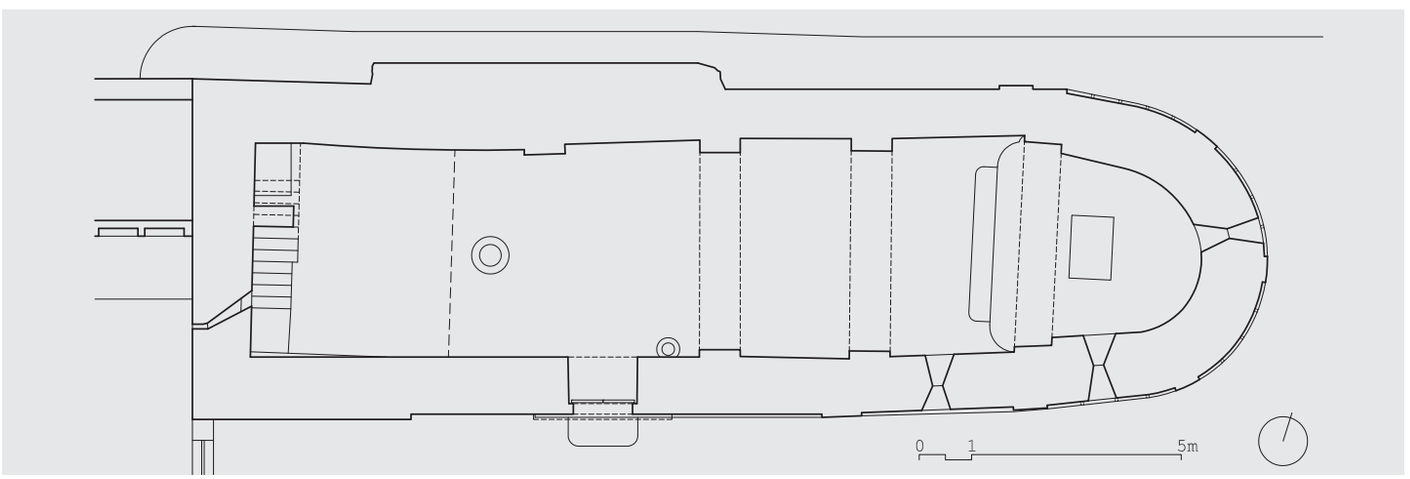

sota la titularitat del monestir de Sant Joan de les Abadesses, sense que es conegui cap litigi en aquest sentit entre el cenobi i la senyoria d'Ogassa, com sí que és el cas de l'església propera de Sant Martí d'Ogassa.

Mereix una esment especial un text que, amb data del 1772, relata el descobriment per part del rector aleshores de Sant Martí de Surroca d'un flascó a la zona de l'altar que contenia el que semblaven ser algunes relíquies i l'acta de consagració original del temple; tot això es va perdre, no se sap en quin moment. En aquest text es pot llegir que "Rafel Coll mestra de casas [...] del altar major de dita iglesia en lo padro de ell estant jo present va encontrar una ampolla de vidra rompuda del demunt qual jo prengui y dins hiis trobi ossos y altres reliquias molt consumidas junt ab un poch de pergami censer y escrit lletra molt clara qual diu lo següent. Anno ab incarnatione domini millesimo C IIII Arnalus, ausonensis ecclesiae episcopus, et dedicavit ecclesiam Sancti Martini…". El text s'hauria trobat en el context de les reformes que es van fer a l'església al finals del segle XVIII.

L'edifici actual és fruit, per tant, de les modificacions que han tingut lloc en diferents moments de la vida del temple, així com de la restauració que se'n va dur a terme durant la

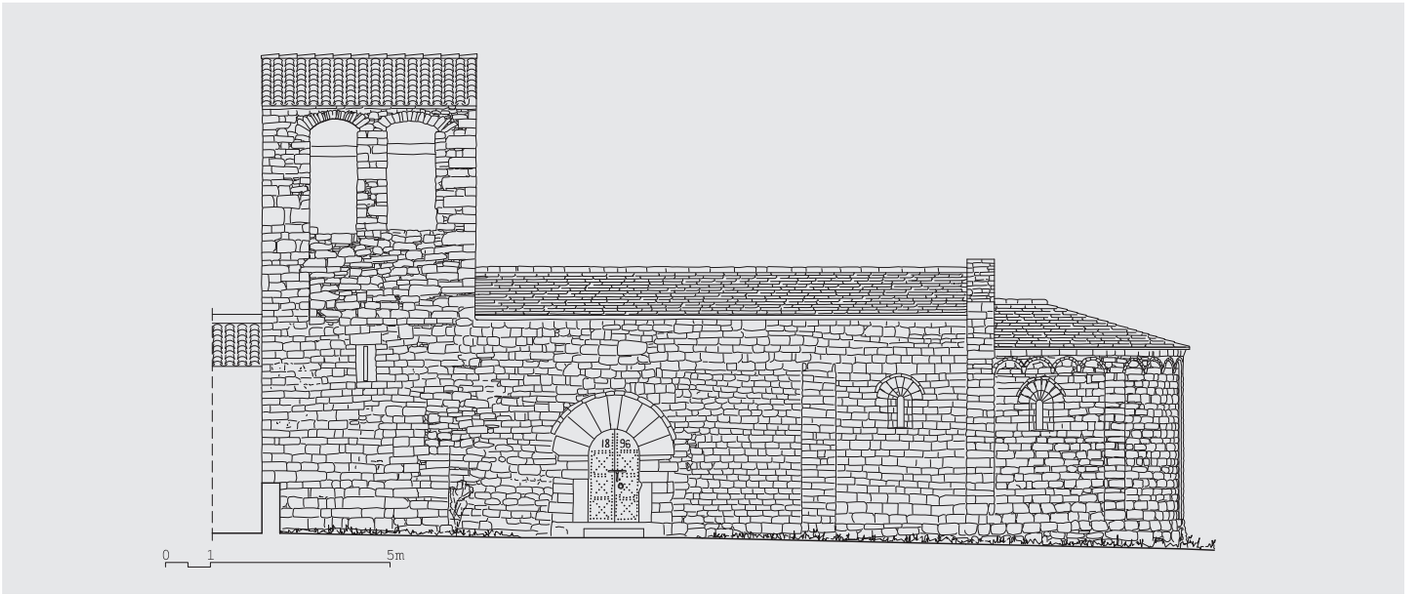

Alçat sud

Façana sud

Capçalera

dècada del 1980 i que li va tornar, en gran part, el seu aspecte inicial. Sant Martí de Surroca és un edifici de dimensions reduïdes, d'una sola nau i absis semicircular. La coberta de la nau és de volta de mig canó reforçada per arcs faixons que arrenquen de pilastres de secció rectangular adossades als murs. La transició cap a la zona de la capçalera es fa mitjançant un doble arc triomfal de mig punt, que dona pas a la volta de quart d'esfera que cobreix l'absis.

A l'exterior, el perfil de l'edifici romànic original està alterat per la presència imponent de la torre campanar, adossada posteriorment als peus de l'església. Es tracta d'una construcció de planta quadrangular, amb coberta a dues vessants i dos ulls a cadascun dels costats –de mida més gran els dels murs sud i oest–, articulada en dos pisos als quals s'accedeix per una escala allotjada a l'interior, a la zona del cor. La torre es va construir en el segle XVI, potser per substituir una espadanya.

Pel que fa a l'aparell dels paraments, l'edifici presenta un aspecte molt uniforme com a resultat d'una restauració feta a finals del segle XX, cosa que impedeix valorar la fàbrica original de l'edifici romànic. La decoració apareix únicament a la zona de l'absis en forma d'arquets cecs sobre petites mènsules llises, disposats regularment entre lesenes en sèries de quatre, seguint el model del primer romànic, que a Catalunya

es perpetua durant el segle XII a les zones rurals. La presència d'una de les lesenes al centre del mur absidal provoca un lleuger desplaçament de la finestra respecte a l'eix de l'hemicicle. Aquesta petita finestra, de doble atrompetament, juntament amb una altra situada al mur oest del campanar i dues més situades al mur sud, constitueixen les entrades de llum al temple. Les finestres esmentades del costat sud, que tampoc presenten cap tipus de decoració, van ser totalment reconstruïdes durant l'última reforma de l'edifici.

La porta d'accés al temple tampoc no presenta cap mena d'ornamentació. Situada també al mur sud, és un arc de mig punt de grans dovelles protegides per un guardapols que les emmarca, de datació clarament posterior a la construcció romànica. L'obertura d'aquesta porta, que constitueix l'únic accés al temple, es va fer després de l'ensorrament de la volta, fet que ens fa pensar que, en origen, la porta devia estar situada a la façana occidental. D'altra banda, com passa en el cas de l'església veïna de Sant Martí d'Ogassa, a finals del segle XVIII es van aixecar dues capelles laterals al costat del presbiteri, així com una sagristia adossada a la capella sud –a la qual s'accedia a través d'un pas obert al mur–, que alterava completament la visió exterior de l'absis, que quedava ocult parcialment darrere els murs del nou espai.

L'examen previ a la restauració que es va fer entre els anys 1982 i 1986 va evidenciar l'estat de degradació en què es trobava l'edifici: presentava greus problemes estructurals, deformacions a la volta de la nau i profundes esquerdes tant a les cobertes com al mur absidal, en el qual es va intervenir de forma preferent. També es van enderrocar les capelles laterals i la sagristia, es van tapiar les obertures que s'havien fet als murs per accedir-hi i es van reconstruir les finestres del mur sud i el pinyó que, a l'exterior, delimitava els espais de la nau i l'absis. D'aquesta manera es va alliberar la capçalera i es va tornar al temple el perfil original, respectant, malgrat tot, la torre campanar que des de feia algun temps tenia –i encara té actualment– adossat el cementiri municipal en un dels costats. En acabar aquestes obres de restauració es va celebrar l'última consagració de l'edifici.

Alguns anys abans de la restauració, les obres d'ampliació de la pista forestal d'accés a Surroca de Dalt van ocasionar l'esfondrament dels terrenys confrontants a l'església, i a conseqüència d'això va quedar a la vista tot el perfil estratigràfic de la necròpolis de la parròquia, que els exàmens arqueològics que s'hi van dur a terme van datar en el segle X. Aquesta circumstància alerta sobre l'existència d'un espai sagrat, i en conseqüència probablement també d'un temple anterior, al lloc que des del segle XII ocupa l'església de Sant Martí.

D'altra banda, de l'església de Sant Martí de Surroca prové una bonica talla gòtica d'alabastre del segle XIV dedicada al seu patró, sant Martí, representat amb els atributs característics de la dignitat episcopal; es conserva al Museu Episcopal de Vic (MEV 268).

Text i fotos: MMM - Plànols: RGG

Detall d'arcuacions cegues a l'absis

Interior

Volta amb arcs faixons

Bibliografia

AA.VV., 1995, pp. 481-482; Catalunya Romànica, 1984-1998, X, pp. 164-165; Dalmau i Font, A., 2001, p. 12; Dalmau i Font, A., 2011, pp. 20-21; Ferrer i Godoy, J., 2005-2006, pp. 81-82; Ferrer i Godoy, J., 2009, p. 97.

Església de Sant Martí d'Ogassa

Situada a l'extrem nord-oest del municipi d'Ogassa, a 1370 m d'altitud, l'antiga parròquia de Sant Martí d'Ogassa és l'església que es troba a més altitud de tot el bisbat de Vic. Des d'Ogassa, i un cop passada la urbanització de Prat del Pinter, una pista forestal en bon estat ens hi conduirà en aproximadament 5 km.

El primer testimoni documental conservat sobre l'existència d'un temple al lloc on avui s'aixeca l'actual església de Sant Martí és l'acta de la cerimònia de consagració que va celebrar el bisbe Oliba el 9 de febrer del 1023. El document fa referència a una església anterior a l'actual, dedicada també a sant Martí, i que ja havia estat consagrada no gaires anys abans per Arnulf, bisbe de Vic entre els anys 993 i 1010. La proximitat en el temps de les dues consagracions permet una reflexió entorn del que devia ser l'estat de conservació del primer edifici, que probablement devia consistir en una fàbrica molt humil i força empobrida ja en les primeres dècades del segle xi, tal com informa el mateix document del 1023: *fuerat autem olim dedicata a predecessore iam dicti presulis Arnulfo sed destructa quia vilis erat et in melius restaurata postmodum est a predicto episcopo consecrata* ("dedicada anteriorment pel seu predecessor, l'esmentat bisbe Arnulf, havia estat destruïda, a causa de la seva pobresa, i va ser restaurada després i consagrada pel bisbe amunt dit").

L'acta –en la qual l'església és referenciada com a *Sancti Martini in loco dicto Aguacia*– aporta, a més, una informació valuosa sobre el seu promotor i els privilegis que li van atorgar. Així, es coneix que l'església va ser edificada sobre uns terrenys propietat dels senyors d'Ogassa, Joan Oriol i la seva esposa Adelaida, que era la germana del bisbe Oliba. El matrimoni de nobles, durant l'acte de dedicació del temple, van confirmar totes les propietats atorgades pel bisbe Arnulf, així com la percepció de delmes, primícies i altres béns.

El gener del 1093, Sant Martí d'Ogassa es va convertir en propietat del monestir de Sant Joan de les Abadesses a conseqüència del llegat testamentari que va fer el monjo Bernat Joan, descendent de la família Oriol. La donació va ser subscrita pocs dies més tard mitjançant un document en el qual el mateix Bernat Joan reiterava la pertinença de l'església al monestir, afegint-hi a més alguns terrenys que fins aleshores eren propietat del castell de Pena. Malgrat això, la titularitat del temple va desencadenar un conflicte entre els hereus de

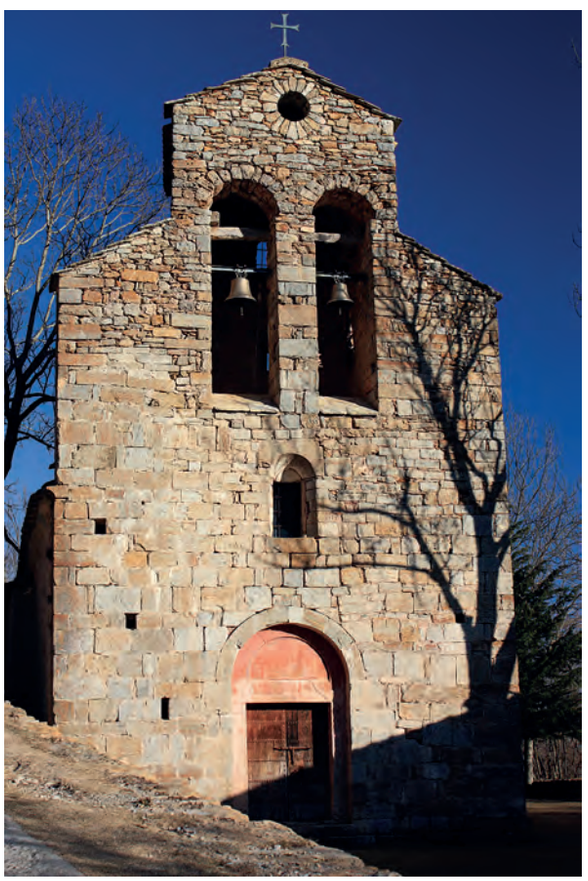

Façana oest

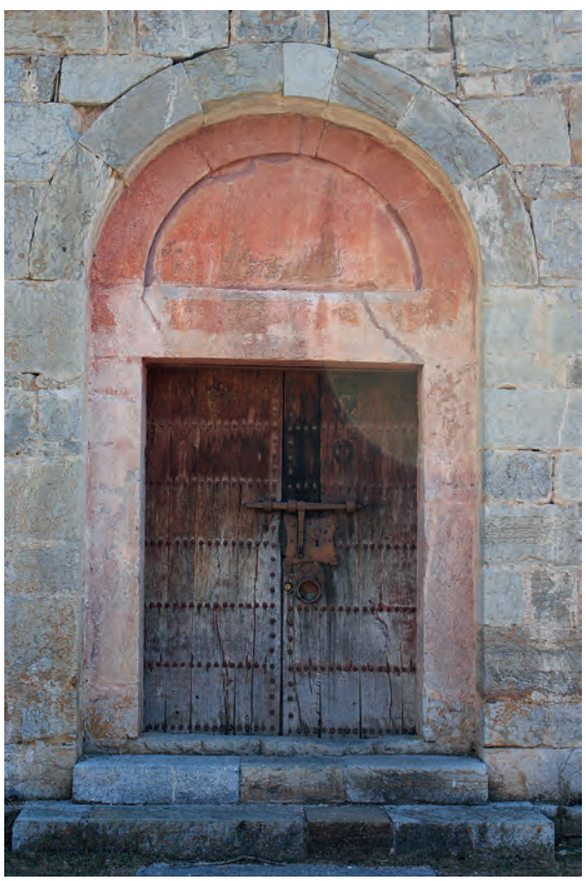

Portada

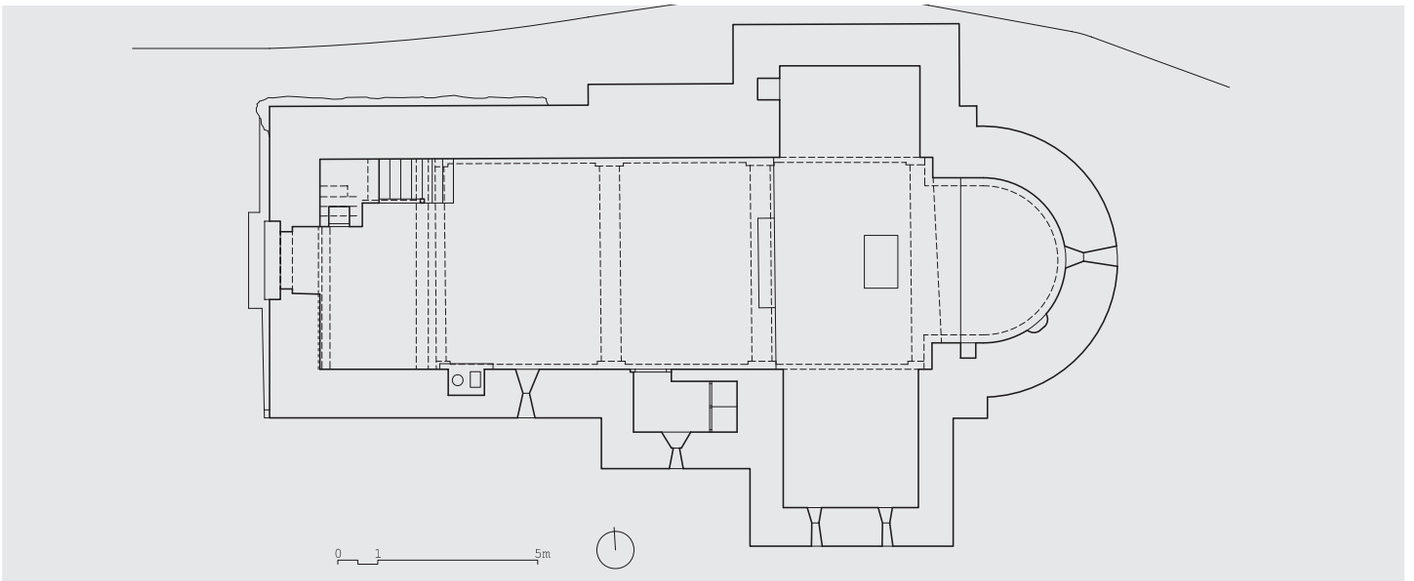

Planta

Capçalera

la senyoria d'Ogassa i el monestir de Sant Joan: tot i que la donació va ser ratificada el 13 d'agost del 1108 per Arnau Joan i Berenguer Arnau, germans del monjo, un fill d'Arnau Joan, Galceran de Sales, va ser acusat d'usurpar aquestes propietats i va començar un litigi que no s'arribaria a tancar fins al 29 de setembre del 1166. En aquell moment Galceran es va veure obligat a reconèixer els drets del cenobi i a restituir la possessió de l'església de Sant Martí, que va quedar vinculada en endavant –i de manera definitiva– a l'abadia.

En el capítol arquitectònic, l'església de Sant Martí és un edifici de difícil interpretació a causa de les múltiples modificacions a què es va sotmetre al llarg de la història. En planta

es tracta d'una construcció senzilla, d'una única nau sostrada amb volta de mig canó seguit sota una coberta a dues vessants de lloses d'esquist, coronada a l'extrem oriental per un absis de perfil semicircular cobert amb una volta de quart d'esfera. A la façana occidental, l'església està coronada per un campanar que, en origen, devia ser una senzilla espadanya de dues obertures de mig punt, però que posteriorment va ser modificada fins a convertir-se en un cos massís de planta quadrangular, de manera que es va alterar la configuració del capcer en potenciar la sensació de verticalitat.

Durant el segle XVIII, en un procés semblant al que va afectar l'església veïna de Sant Martí de Surroca, es van afegir dues capelles laterals adossades a banda i banda de l'extrem oriental de la nau –al costat de la capçalera–, totes dues de planta rectangular i cobertes amb volta de canó; així com un cor elevat als peus de l'edifici i una sagristia annexa a la capella del costat de l'Epístola que, com es pot veure a les fotografies anteriors a la restauració de principi de la dècada del 1990, desdibuixava completament el perfil de l'absis romànic a l'exterior. En aquell moment es va obrir, al mateix mur, un petit oratori dedicat a la Verge de la Bonaventura.

La configuració espacial de l'edifici, basada en la juxtaposició dels elements descrits, es tradueix clarament a l'exterior, caracteritzat per un joc de volums de diverses altures –corresponents al cos del campanar, nau, capelles i absis–, que l'allunyen considerablement del que devia ser el seu aspecte original. La cronologia diversa d'aquests cossos diferents fa encara més evident a la vista la falta d'homogeneïtat de l'aparell utilitzat per construir-los. De fet, s'hi distingeixen tres tipus d'aparell: el primer és un carreuat de carreus polits, ben tallats i de mides variables, disposats en filades regulars, visible a la zona de l'absis; el segon, present als murs de la nau, està format per carreus més petits i disposats de manera irregular; mentre que el tercer, amb el qual s'ha construït la torre campanar, és maçoneria.

L'ornamentació escultòrica dels paraments del temple és molt continguda. A l'exterior, tant els murs laterals de la nau com l'hemicicle absidal estan coronats per una cornisa de nacel·la. Mentre que a l'interior el semicilindre absidal és resseguit, a l'altura del naixement de la volta, per una imposta del mateix perfil. Els murs laterals de la nau també mostren una imposta a l'arrencada de la volta, resultat de les reformes del segle XVIII, que probablement va substituir –o només va recobrir– una imposta anterior romànica. D'altra banda, l'edifici ha conservat tres finestres de la construcció original, totes d'arc de mig punt monolític i doble esqueixada, situades a l'eix de l'absis, al mur lateral del migdia i al centre de la façana occidental. En aquesta façana s'obre la porta d'accés al temple, formada per un doble arc de mig punt que allotja un timpà monolític llis que reposa sobre una llinda.

En funció de les característiques tècniques de la fàbrica, la historiografia situa la construcció de l'edifici en el segle XII i, més concretament, en els anys en què el bisbe de Tortosa Ponç de Monells va ser abat de Sant Joan de les Abadesses (1140-1193). El fet de no identificar a l'edifici cap element arquitectònic propi del segle XI ha portat alguns autors a definir Sant Martí d'Ogassa com un temple edificat de nova planta

Interior

en el segle XII, que devia substituir l'edifici anterior consagrat per Oliba l'any 1023.

L'estat de degradació en què es trobava Sant Martí d'Ogassa a finals del segle XX va suposar la necessitat de dur a terme una intervenció, que va tenir lloc entre els anys 1990 i 1991, en què es va fer una restauració global que va assumir com a objectiu preferent suprimir els cossos afegits a l'edifici romànic, que es van considerar de poc interès. Així, la restauració va consistir fonamentalment en l'enderrocament de la sagristia, que va alliberar l'absis romànic; en les obertures del campanar, que havien estat parcialment cegades; i en l'eliminació dels nínxols del petit cementiri adossat al mur sud, a la zona limítrofa amb els peus del temple. Un any més tard es va localitzar una zona de sepultures medievals en llosa al costat del mur meridional de l'edifici, que segons els estudis arqueològics que es van fer aleshores pertanyien a una necròpolis que hauria constituït la *sacraria* de Sant Martí, és a dir, l'atri situat al voltant de l'església, delimitat per trenta passes i protegit de la violència feudal sota amenaça d'excomunió.

Finalment, cal afegir que el Museu Episcopal de Vic conserva una bonica imatge tardomedieval provinent de l'església de Sant Martí d'Ogassa (MEV 7035). Es tracta de la maredeu del Puig de França, una talla d'alabastre que representa la Mare de Déu sedent amb el Nen, datada –segons l'estat actual de la qüestió– en el segon quart del segle XIV i atribuïda als tallers escultòrics que treballaven al monestir de Sant Joan de les Abadesses.

Text i fotos: MMM - Plànol: RGG

Bibliografia

AA.VV., 1995, pp. 479-480; Catalunya Romànica, 1984-1998, X, pp. 160-164; Dalmau i Font, A., 2001, p. 14; Dalmau i Font, A., 2011, pp. 18-19; Ferrer i Godoy, J. 2009, pp. 50-52, 86-93, 97-99, 179-180; Junyent i Subirà, E., 1992, pp. 126-129.

Església de Sant Julià de Saltor

L'església de Sant Julià de Saltor, avui sense culte i en un estat de semiabandonament, se situa als peus del pic de Sant Amand i, per tant, molt a prop del lloc on es creu que es devia situar el castell de Pena. S'hi arriba preferentment a peu, seguint l'anomenada ruta de Saltor, d'aproximadament dues hores de durada però sense dificultat tècnica. L'itinerari està senyalitzat i surt de la Colònia Molinou, situada a 2 km del poble de Campdevànol, al nord-oest de Ripoll, a la qual s'arriba des de la carretera N-260 que va cap a Ribes de Freser. Des d'aquella carretera surt una pista forestal, no senyalitzada, en mal estat i només apta per a vehicles tot terreny, que també permet arribar a Saltor.

Reconstruir la història medieval de Saltor i de la seva església és una tasca difícil per l'escassetat de testimonis documentals coneguts en relació amb aquest lloc. Els textos conservats només permeten confirmar el vincle que hi ha entre Sant Julià i el monestir de Santa Maria de Ripoll des del segle IX, moment en què Saltor apareix referenciat en l'enumeració dels béns que són atorgats a l'església parroquial de Sant Pere de Ripoll amb motiu de la seva consagració, que es va celebrar el juny de l'any 890.

Potser l'absència de fonts documentals medievals ha portat una part de la historiografia a identificar l'església de Sant Julià amb un temple dedicat a sant Salvador que s'esmenta a les primeres llistes parroquials del bisbat de Vic, dels segles XI i XII. Aquesta identificació implicaria un canvi d'advocació, de sant Salvador a sant Julià, en algun moment indeterminat entre el segle XII i els primers anys del segle XIV, quan ja tenim constància de les visites pastorals a l'església de Saltor, dedicada a sant Julià. No obstant això, cal tenir en compte l'esment de *Sancti Iuliani de Sadtorra* en un document del segle XII en el qual es relacionen els censos que el monestir de Sant Joan de les Abadesses recapta de les parròquies de Santa Maria de Vidabona, Sant Martí d'Ogassa i Sant Julià de Saltor, i que podria posar en qüestió la identificació entre les parròquies de Sant Salvador i de Sant Julià. En el segle XVI, la parròquia veïna de Santa Maria de Vidabona es va convertir en sufragània de Sant Julià de Saltor. El despoblament progressiu que les dues parròquies experimentaven des del segle XIV va significar que finalment, a mitjan segle XX, totes dues passessin a dependre de Sant Cristòfol de Campdevànol.

Avui, l'església de Sant Julià mostra un aspecte poc corrent en l'arquitectura d'aquesta zona, a causa de la presència de dues construccions posteriors i de diferents altures que la flanquegen als costats est i oest. El temple, de dimensions molt reduïdes, és un edifici d'una nau que constitueix l'únic element que se'n conserva d'època romànica. Presenta una volta de canó seguit i, en origen, devia estar coronada per un absis de perfil semicircular. Es desconeixen les circumstàncies en què es va produir l'enderrocament de l'absis, però s'ha apuntat la possibilitat que fos eliminat en el marc d'una reforma amb la qual es pretenia ampliar la nau cap a l'est. Malgrat que no és possible desmentir aquesta hipòtesi de manera contundent, l'esmentat despoblament gradual de la parròquia des de finals de l'edat mitjana planteja certs dubtes sobre la necessitat d'emprendre una ampliació d'aquest tipus a Saltor.

Vista general del conjunt

Façana sud

Interior cap a l'est

A l'interior és perfectament visible l'arc triomfal que delimitava els espais de la nau i la capçalera. Al mur presbiteral es va practicar una obertura que donava accés a un dels cossos posteriors –de planta quadrada, coberta a dues vessants i de més altura que la nau romànica–, que probablement es devia utilitzar com a sagristia. A l'interior es pot resseguir el perfil de l'arc absidal.

A l'entrada de la nau i adossada als murs de l'antiga rectoria, hi ha una torre campanar d'un sol pis que allotja un cor elevat. Aquest campanar és de planta quadrangular, té coberta a dues vessants i presenta una única obertura en dos dels costats. Al costat de la torre, al mur sud, se situa la porta d'accés al temple, constituïda per un simple arc adovellat. En aquell mur meridional també trobem l'única finestra que

il·lumina directament la nau: es tracta d'una petita obertura de mig punt situada a la zona més propera a la capçalera. Els murs nord i sud estan formats per filades regulars de carreuó i no mostren cap mena de decoració. A l'interior, tant els murs com la volta encara estan parcialment coberts per una capa d'arrebossat i conserven restes de pintures murals d'època moderna.

L'estat de conservació de l'edifici no permet acotar-ne amb precisió la cronologia, però tenint en compte les característiques constructives es podria datar en la segona meitat del segle XI. Al cementiri annex a l'església, avui desaparegut, es van trobar les restes d'un molí romà datat en el segle III.

Text i fotos: MMM

Bibliografia

CATALUNYA ROMÀNICA, 1984-1998, X, pp. 165-166, 336; DALMAU I FONT, A., 2001, p. 16; DALMAU I FONT, A., 2011, pp. 22-23; FERRER I GODOY, J., 2009, pp. 272-274.

Església de Santa Maria de Vidabona

LA IMATGE DE LA VERGE DE VIDABONA és el testimoni més ben conservat del passat medieval d'aquest petit temple dedicat a santa Maria, que és als peus del turó de Vidabona, a 1270 m d'altitud. Només és possible arribar al santuari a peu, seguint alguna de les rutes que inclouen el pas per les ruïnes de Santa Maria en l'itinerari. El més ràpid és, potser, seguir l'anomenat camí de Vidabona, que surt del monument a Lluís M. Xirinacs a Cal Pegot, al qual s'arriba per la pista sense asfaltar que connecta Ribamala i el coll de Jou. L'excursió, d'uns 2,5 km, és agradable, està ben senyalitzada i no té dificultat tècnica.

Pel que fa a les dades històriques, són molt poques les notícies que ens permeten fer un esbós de la vida d'aquest edifici i de les relacions que va mantenir amb altres institucions religioses. Així, només podem fer referència a la seva dependència del monestir de Santa Maria de Ripoll, tenint en compte la menció que es fa del lloc en l'acta de consagració de l'església parroquial de Sant Pere de Ripoll (juny del 890). En aquell document, la *villa* de *Vitabona* és citada juntament amb Saltor entre els delmes i primícies atorgats pel bisbe Gotmar de Vic a l'església de Sant Pere. A finals del segle XVI, el 1592, ja consta que l'antiga església parroquial de Vidabona havia esdevingut un simple temple sufragani de la parròquia propera de Sant Julià de Saltor; aquesta situació es va mantenir vigent fins a mitjan segle XX, moment en què els dos temples van esdevenir sufraganis de la parròquia de Sant Cristòfol de Campdevànol (tret d'un lapse de temps comprès entre els segles XVII i XIX, moment en què va ser atorgada a Santa Maria de Vidabona la categoria de santuari marià).

Actualment el temple es troba en un estat avançat de ruïna i no sembla que sigui possible recuperar-lo. La causa directa d'aquest problema va ser l'esfondrament parcial de les cobertes a conseqüència de la caiguda d'un llamp l'any 1969. El fet que en aquell moment no es reconstruïssin les voltes va provocar la caiguda dels murs, circumstància que va sotmetre l'edifici a una progressiva degradació general.

Malgrat això, les estructures que encara continuen dretes ens permeten llegir la configuració general de l'església, que es presenta en planta com un edifici d'una única nau tancada per un absis de perfil semicircular precedit per un arc triomfal que estableix el límit entre la zona presbiteral i la nau. Aquesta darrera devia estar coberta per una volta de canó seguit,

Capçalera

Vista de l'interior

ja que no s'han trobat rastres de pilars als murs ni indicis de l'arrencada d'arcs faixons. Als peus del temple trobem adossada una construcció posterior, utilitzada com a rectoria i que es comunica amb la nau a través del cor, aixecat en el segle XVIII. La porta d'entrada és a la façana sud i està formada per un arc de mig punt format per grans dovelles. En aquella mateixa façana, entre la porta i la capçalera, hi ha una de les dues finestres romàniques que encara es conserven, mentre que l'altra –semienfonsada– és al flanc meridional de l'absis; totes dues són de doble esqueixada.

Els murs estan formats per carreus polits, ben tallats i de mides diferents, que formen filades regulars, fet que suggereix que som davant d'un edifici del segle XII. Les façanes no tenen decoració escultòrica; no obstant això, l'interior presenta restes de pintura mural a la zona absidal, construïda probablement en època moderna, moment en què es van dur a terme algunes intervencions a l'església, com ara la construcció del cor.

La literatura generada per l'excursionisme de principis del segle XX, amb autors com Cèsar August Torras, permet conèixer alguns detalls més sobre aquest temple, com l'antiga existència d'una espadanya sobre la porta principal d'accés i el bon estat de conservació que presentava encara al principi de la Guerra Civil, moment fins al qual va mantenir la celebració de culte.

Maredeu

Més enllà de les característiques tècniques o artístiques, la maredeu de Vidabona conservada avui al Museu Episcopal de Vic (MEV 4194) és coneguda entre els fidels pels miracles que se li atribueixen, entre els quals destaca l'alliberament de captius, fet que justifica que fins fa ben pocs anys l'església conservés les cadenes d'antics presoners a manera d'exvots. Aquesta veneració particular es basa en una llegenda, segons la qual un cristià presoner dels infidels es va alliberar de les cadenes invocant la Verge de Vidabona. La comprensió d'aquest fenomen implica prendre consciència de com aquest tipus d'imatges es van convertir, realment, en autèntics objectes de devoció popular i, per tant, en un element essencial de l'entorn de l'altar.

La imatge és una escultura de la Verge amb el Nen feta en fusta de pollancre, que conserva algunes restes de policromia. Presenta Maria asseguda en un tron en posició majestàtica, sostenint el Nen sobre la faldilla amb les dues mans, en una posició habitual a les talles d'Alvèrnia (França), però poc comuna en la imatgeria catalana. Vesteix túnica i mantell sense corona, igual que el Nen, que beneeix amb la mà dreta mentre amb l'esquerra sosté el Llibre de la Vida recolzat sobre el genoll. La imatge respon al tipus iconogràfic de la *Sedes Sapientiae*, és a dir, la representació de la Verge com a tron de la saviesa divina, encarnada en el Nen. Tots dos presenten una frontalitat total i un hieratisme rígid que recorda les imatges més arcaiques de maredeus sedents, malgrat que la historiografia ha proposat per a aquesta peça una cronologia que oscil·la entre els darrers anys del segle XII i el primer terç del segle XIII.

Maredeu de Vidabona (Museu Episcopal de Vic, MEV 4194). © Museu Episcopal de Vic, fotògrafs: Enric Gracia/Joan M. Díaz/Gabriel Salvans/Francesc Tena

L'escultura està molt deteriorada, però encara són visibles algunes restes de policromia a la cara, les mans i els peus de la Verge, així com als peus del Nen, a les vestidures i a les boles que coronen el setial que fa les funcions de tron. Una restauració de data indeterminada va ser responsable de la reintegració de la mà dreta de la Verge i del braç dret del Nen.

Text i fotos: MMM

Bibliografia

CATALUNYA ROMÀNICA, 1984-1998, X, pp. 166, 336; DALMAU I FONT, A., 2001, p. 17; DALMAU I FONT, A., 2011, pp. 24-25; GROS I PUJOL, M. dels S., 1991b, p. 97; PI I TRAMUNT, D., 1985, pp. 137-145.